

ler yer alırken çoğu yerde “ibnül-ibn (oğlun oğlu), bintül-ibn (oğlun kızı), ibnül-bint (kızın oğlu), bintül-bint (kızın kızı)” gibi tamamlamaların yanı sıra oğul ve kızları kapsayan veled kelimesi kullanılarak “veledül-veled (çocuğun çocuğu), veledül-ibn (oğlun çocuğu), veledül-bint (kızın çocuğu)” gibi terkiplerin yer alması çocukların ve torunların cinsiyetlerine göre farklı hükümlere tâbi olması sebebiyledir.

Mahrem akraba sayılan torunla dede ve ninesi arasında dinî, ahlâkî, hukukî yükümlülükler ve haklar vardır. Torunla dede ve nineleri arasında ebedî evlilik yasağı ve örtünme konusu dahil usul-fürû arasındaki mahremiyetle ilgili hükümler geçerlidir; torunlar erkek ve kız evlât hükmündedir. Mâlikîler dışındaki çoğunluğa göre ihtiyaç durumunda torunla dede ve nine arasında nafaka yükümlülüğü doğmaktadır. Bu sebeple fakihlerin ekseriyetine göre torunla dede ve nine birbirine zekât veremez; Mâlikîler’e göre verebilir. Miras hukuku açısından oğlun oğlu asabe grubundandır; kız kardeşleri, amca kızları ve belli durumlarda halalarıyla birlikte bulunduğu mirası onlarla ikili birli paylaşır. Kızın oğlu zevi’l-erhâm grubuna dahildir. Doktrinde tartışma bulunsada çoğunluğa göre bu grup karı-koca dışında belirli pay (farz) sahibidir ve asabenin yokluğu halinde mirasa hak kazanır. Oğlun kızı tek başına mirasçı olursa malın yarısını alır; birden fazla oğul kızı varsa bunlar malın üçte ikisini alır; erkek kardeşleri varsa malı ikili birli paylaşır; bir kızla birlikte oğlun kızları varsa kız malın yarısını, oğlun kızları altıda bir hisse alırlar; iki kız, oğlun oğlu ve oğlun kızları varsa iki kızın alacağı üçte ikiden artakanını ikili birli paylaşır; ancak bu son durumda oğlun oğlu yoksa oğlun kızları miras alamaz.

İslâm miras hukukunda geçerli olan ve yakın akrabanın uzak akrabanın mirastan pay almasını engellemesini ifade eden “hacb” kuralı sonucu fakihlerin büyük çoğunluğuna göre oğul varken torun mirastan pay alamaz. Meselâ üç oğul bulunan mûrisin bir oğul kendisinden önce ölmüşse onun çocuğu veya çocukları mirasçı olmaz; zira sağ olan amcaları dedelerine daha yakındır, diğerlerinin miras hakkını önler. Her ne kadar İslâm hukukuna göre hayattaki amcalar velâyet hak ve sorumlulukları gereği yeğenlerinin hukukunu götürmek ve sorumluluklarını üstlenmek durumunda iseler de “dede yetimi” adıyla bilinen bu meselede dede mirasından mahrumiyetin muhtemel sakıncalarını bertaraf etmek üzere bazı İslâm ülkelerinde çı-

karılan kanunlarda -mirasçı sayılmayan yakınlarına vasiyetin zorunlu (vâcip) olduğunu savunanların da görüşünden yararlanılarak- bu durumdaki torun veya torunların babalarına halef olacağı, yani kendileri lehine onun payı kadar vasiyette bulunmuş gibi işlem yapılacağı hükmü benimsenmiştir. Mirastan pay alamayan akrabaya vasiyeti emreden âyetteki (en-Nisâ 4/8) emir sığısı büyük çoğunluğa göre nedb, bazı sahâbi ve tâbiilerle İbn Hazm’a göre vücûb ifade etmektedir. Ancak bu âlimler vasiyet edilecek miktarı belirlemiş ve bunu ilgilinin takdirine bırakmıştır. Günümüzde İslâm ülkelerinin bir kısmında, terekenin üçte birini aşmamak şartıyla babasının hayatta olması durumunda alacağı miktarı dede yetiminin vâcip vasiyet yoluyla alacağı hükmü benimsenmiştir. Şâfiîler dışındaki ekseriyete göre belli durumlarda oğlun oğlu ninesi üzerinde velâyet hakkına sahiptir. Büyük çoğunluğa göre torunla dede ve ninenin birbirleri lehine şahitliği geçersizdir. Süt emme yoluyla torun sayılanlar evlilik yasağı ve mahremiyet açısından neseben torunlarla aynı hükümdedir, miras ve nafaka hükümleri açısından ise yabancı hükmündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnül-Esir, *en-Nihâye*, II, 334; *Lisânü'l-Arab*, “hfd”, sbt”, “nfl” md.leri; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, “hfd”, sbt”, “nfl” md.leri; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 298; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 310-311; Ebû İshak eş-Şîrâzi, *el-Muhezzeb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 29; Serahsî, *el-Mebsût*, tür.yer.; Kâsânî, *Bedâ'î*, tür.yer.; Mutarrizî, *el-Muğrib fi tertibi'l-Mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî – Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, I, 212; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulvi), Kahire 1406/1986, IV, 98-99; Kurtubî, *el-Câmi*, X, 144, 305; Osman b. Ali ez-Zeylâfi, *Tebyinü'l-hakâ'ik*, Bulak 1315, VI, 230; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münir*, Bulak 1324/1906, s. 171, 313, 757; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu's-Sirâciyye*, Kahire, ts. (Matbaatü Ferecullah Zekî el-Kürdî), s. 36, 140, 152; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Beyrut 1398, VI, 30; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 151; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kunâ*, V, 69; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Mün-hâci't-tâlibin*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), III, 104, 139, 242; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Serhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 298; IV, 459-462, 466; Mustafa es-Süyûtî, *Metâlibü üli'n-nühâ fi serhi Gâyeti'l-muntehâ*, Dımaşk 1380/1961, IV, 345, 362; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 428-429; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), tür.yer.; İbn Âbidîn-zâde, *Kuretü 'uyûni'l-ahyâr*, Kahire 1386/1966, VII, 131; Hüseyin Hâmid Hassân, *Ahkâmü'l-vaşiyye*, Kahire 1973, s. 221-232; “İbnül-ibn”, *Mv.F*, I, 185; “İbnül-bint”, a.e., I, 188-189; “Bintül-ibn”, a.e., VIII, 215-216; “Hâfid”, a.e., XVII, 327-328.

MEHMET BOYNUKALIN

TOSKANA

İtalya'nın orta kesiminde tarihî bölge.

Batıda Tiren denizi, doğuda Apenin dağlarıyla çevrilmiş olan bölgenin yüzölçümü 23.000 km², merkezi Floransa'dır (Firenze). Orta İtalya'nın en önemli kültürel ve turizm bölgesi özelliği taşımaktadır. Floransa, Pisa ve Siena şehirleri, Ortaçağ ve Yeniçağ'dan kalma eserlerle ün yapmıştır. Toskana günümüzde de İtalya'nın önemli bir tarım, ticaret ve turizm bölgesidir. Başlıca akarsuyu Arno nehridir. Kıyıya yakın olan Elbe adası Toskana bölgesine aittir.

Tarihin eski çağlarında Etrüskler'in yerleştiği bu bölge daha sonra Romalılar'ın idaresine girdi. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bölgedeki şehirler kendi yönetimlerini kurdu. Pisa şehri limanı sayesinde güçlendi. Bölgenin İslâm dünyasıyla ilk münasebeti 871'de Salerno'nun Kuzey Afrika'dan gelen müslüman orduların hücumuna mâruz kalmasıyla gerçekleşti. Pisalılar 1011'de Papa IV. Sergio tarafından düzenlenen Haçlı seferine katıldılar ve İslâm ordularına karşı savaşmışlar. 1118'de Sicilya adasına ve onun merkezi Palermo şehrine yapılan saldırı askerî yönden başarılı olmadı, fakat madî gücü geliştirdi. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki müslümanlarla ilişkiler ticaretin hareketlenmesini sağladı. Bu askerî ve siyasi yayılma teşebbüsleri diğer şehirlerin de canlanmasına yol açtı. Floransa, Lucca ve Siena kendi ölçülerinde gelişti. Floransa 1175 ile 1293 yılları arasında Toskana bölgesinin en güçlü şehriydi. Bütün İtalya'yı sarsan, Guelfo ve Ghibellino diye adlandırılan partiler arasındaki çekişmeler zamanla ilim, kültür ve ekonomi alanlarında olumlu yönde etki yaptı. Ancak yabancı hâkimiyetinin ağırlığı siyasal alanda hissedildi. Fransa, II. Charles d'Anjou devrinde hissedilir bir baskı kurdu (1267-1285). Medici ailesinin iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik bakımdan büyük gelişme yaşandı. Bu yeni girişim sermaye ile beraber güçlü bir denizcilik faaliyetinin doğmasını sağladı. 1422 yılı bir dönüm noktası teşkil etti. Livorno Limanı yeni rejime bağlandı, artık liman olmayan Pisa'nın deniz geleneğinin yenilenmesi, dönemin güçlü ticaret merkezleri durumundaki Ceno-va ile Venedik cumhuriyetlerine yeni bir alternatif oluşturdu. Medici ailesi 1434'te Cosimo adlı üyesinin çabaları sonucunda tam bir egemenliğe kavuştu. Devlet sistemi içinde oligarşik seçim usulleri getirildi.

TOSKANA

böylece Roma devri geleneği canlandırıldı. Ülke tarihi içinde “beylikten krallığa” (Dalla signoria al principato) diye adlandırılan dönem başladı; merkez durumundaki Floransa güçlendi ve bu durumunu koruyup ilerledi. Yeni iş imkânları açıldı, bunların idaresi için Arte denilen esnaf loncaları kuruldu ve her biri için özel yönetmelikler hazırlandı. Başta ipekli olmak üzere kumaş ticareti önce Bizans, ardından Osmanlı Devleti’ne yönelik olarak sürdürüldü. Osmanlılar’ın İstanbul’u ve Bizans’ı hedef almalarının meydana getirdiği buhran sırasında Floransa’da Katolik ve Ortodoks mezheplerinin birliğini sağlamak için 1439’da geniş kapsamlı bir konsil toplandı. Floransa devleti, İstanbul’un muhasarası esnasında tarafsız görüldü, bu sayede Fâtihten Sultan Mehmed’in, dolayısıyla Türkler’in dostluğunu kazandı ve bir ahidnâme elde etti. İstanbul’un fethi haberi ulaştıktan sonra İtalya yarımadasındaki devletler 4 Nisan 1454 tarihinde Lodi şehrinde bir anlaşma zemini aradıkları zaman her biri belirli alanlara sahip olurken Medici ailesi tam bir egemenlik kurup kırk yıl sürecek müreffeh bir dönem başlattı. 1478’de Pazzi ailesinin yapmak istediği hükümet darbesi önlenmiş, baş suçlu firar edip Galata’ya sığındı, ancak Fâtihten Sultan Mehmed onun ülkesine iadesini emretti; böylece devletlerarası hukuk tarihinin en eski örneklerinden sayılan “iâde-i mücrimîn” (estradiçione) usulü uygulanmış oldu. Cem Sultan saltanat mücadelesini kaybedip Avrupa’ya iltica ettiğinde Floransalı casuslar onunla ilgili haberleri İstanbul’a ulaştırdılar. XVI. yüzyılın başında Siena şehrinde bulunan merkez kilise (katedral) süslemeleri içinde Papa II. Pius için yapılan resimde Cem Sultan’a yer verilmesi ilginçtir. Toskana tarihi kadar İtalya için kötü hâtıra bırakan bir olay Fransa Kralı VIII. Charles’ın 1494’te yaptığı İtalya seferidir. 17 Kasım’da Floransa hiçbir direniş göstermeden teslim oldu. Medici ailesi 1494-1512 yılları arasında ülkeden çıkarıldıktan sonra cumhuriyet idaresi kuruldu, fakat uzun süre devam edemedi.

Medici ailesi 1512 yılında tekrar iktidara sahip oldu, bununla beraber İspanya egemenliğinden kendini kurtaramadı. I. Cosimo (1537-1574), Papa V. Pio tarafından verilen destek sayesinde “granduca” (büyük duka) unvanını elde etti. Denizcilik alanında ilerlemek için Cavalieri di Santo Stefano adını verdiği deniz tarikatını kurup Kuzey Afrika’da kuvvetlenen Türk denizcilerine karşı mücadeleye girişti. Bu kuruluş, Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde so-

runlar ortaya çıkarmasına rağmen siyasi bir krize sebep olmadı, ticaret devam ettirildi. I. Francesco (1574-1587) ve I. Ferdinando (1587-1609) ülkeyi İspanya egemenliğinden ayırıp Fransa ile münasebetleri sıkılaştırdılar. Daha sonra başa geçenler makamlarına ve ülkelerine yeni bir katkı sağlayamadılar.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Akdeniz havzasını sarsan büyük ekonomik gelişme Toskana bölgesini de etkisi altına aldı. Toskana yöneticileri Osmanlılar’la yeni ahidnâmeler yapıp başta ipek olmak üzere ticareti geliştirmelerine rağmen bölge yine yabancı boyunduruğuna girmekten kurtulamadı. Lorraine (Lorena) adlı sülâle 1737-1859 yılları arasında iktidarda kaldı. Toskana’yı temsil konusunda Avusturya ve Fransa arasında süren çekişme Osmanlı Devleti ile olan ilişkilere de yansdı, 1851 yılında İstanbul’daki temsilci yetkisini Avusturya’ya, belgeleri de Floransa arşivine devretti. İtalyan birliği kurulunca Floransa 1865-1870 yıllarında yeni devletin merkezi yapıldı, fakat Roma geleneği üstün geldi. Toskana’nın bu aşamadaki en büyük zaferi Floransa lehçesinin resmî dil olarak kabul edilmesidir. Floransa ve çevresinde bulunan Siena, Lucca, Perugia şehirleri küçük yerleşim birimleri halinde varlıklarını korudular.

Floransa’nın üstünlüğü sırasında özellikle XV. yüzyılda Osmanlı Devleti ile başlatılan ticaret önem kazandı. Kuzey Afrika’da güçlenen Garp ocaklarıyla da ilişkiler arttı. Doğrudan ticaret ve bilhassa esir satışı XIX. yüzyıla kadar sürdürüldü; fakat hukukî sorumluluk Osmanlı divanında olduğu için her bir ahidnâme titizlikle hazırlandı. XVI. yüzyılın ortalarında kurulan San Stefano adlı tarikat gemicileri aracılığıyla huzursuzluklara yol açtı. 1599’da Sakız adasına saldırdıkları gibi XVII. yüzyıl başlarında Antalya ve yöresinde tahribata sebep oldular. Tarikat mensupları İnebahtı Deniz Savaşı’na ve daha sonra Mora civarında yapılan saldırılara da katıldılar. Floransa’da Arap harfleriyle bir matbaanın kurulması İslâm dünyasıyla ilişkilerin niteliği bakımından önemlidir. Önce Arap dilinde İncil ve bir dizi dua kitabı basıldı, ardından İbn Sînâ’nın eserleri yayımlandı. Bunların Osmanlı Devleti sınırları içinde satılması için istenen fermanın bir sûreti *Kanun* adlı esere konuldu. Tipografia Medicea adlı bu matbaa iflâs edince yayın faaliyeti Roma’da Vatikan tarafından sürdürüldü.

XVII. yüzyılda iki devlet arasında kısa süren bir mesele Lübnan’da isyan etme-

ye kalkışan, fakat ağır bir yenilgiye uğratılan Ma’noğlu Fahreddin’in İtalya’ya geçmesi ve bir süre için himaye görmesidir. Onun kendisini eski Toskana dukalarına mensup biri gibi takdim etmesi büyük yankı yaptı. Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda Avrupa siyasetine açıldığı zaman Toskana ile olan siyasi ve diplomatik ilişkileri yeniden başlattı. Biraz geç gibi görünen bu temaslar her iki tarafa da fayda getirdi. Ticaret hacmi XVI. yüzyıldaki seviyesine çıkmadıysa da bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Toskana Ahkâm Defterleri diye tanınan seride ticarî münasebetlerle ilgili önemli kayıtlar mevcuttur. İtalya Birliği’nin kurulmasından kısa bir süre sonra Floransa’da şarkiyat çalışmalarında araştırmacı Michele Amari’nin desteğiyle bir hareketlilik oldu; Arap harfli kitaplar bastırıldı, şarkiyatçılar toplantısı yapıldı. Fakat bu gelenek sürdürülemedi, filoloji alanında sınırlı sayıda uzman görev aldı. 2000’li yıllarda bazı üniversitelerde Türkçe dersi kabul edildi. Floransalılar kültür, sanat ve özellikle resim akımında Doğu dünyasına yer verdiler. Çeşitli zamanlarda ele alınan konular içinde Doğu görüntüleri de mevcut olup bazı ileri gelen kimseler kendilerini Şark kıyafetiyle resmettirdiler. Yazma eser bakımından Toskana bölgesinde Arapça olanlar ilk sırada yer alır. Türk âlemiyle alâkalı eser azdır. Türk dili yâdigârları arasında özel bir yeri bulunan *Codex Cumanicus*’un ikinci bir nüshası Floransa Kütüphanesi’nde muhafaza edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Müller, *Documenti sulle relazioni delle città toscane coll’Oriente cristiano e coi Turchi fino all’anno MDXXXI*, Firenze 1879; P. Carali, *Fakhr ad-Din II. Principe del Libano e la Corte di Toscana 1605-1635*, Roma 1936; G. Guarnieri, *I Cavalieri di Santo Stefano nella storia della marina italiana (1562-1859)*, Pisa 1960, s. 98-114, 205-221, 234-264; J. Wansbrough, “A Mamlûk Commercial Treaty Concluded with the Republic of Florence, 894/1489”, *Documents from Islamic Chanceries* (ed. S. M. Stern – R. Walzer), Oxford 1965, s. 39-79; Y. Renouard, *Histoire de Florence*, Paris 1974; M. Grignaschi, “Una raccolta inedita di ‘Munşâât’: il Ms. Veliyüddin Ef. 1970 della Biblioteca Beyazit Umumi di Istanbul e gli ‘Ahidnâme’ concessi dalla Sublime Porta a Chio (muharrem 927 h), a Firenze (muharrem 934) e ad Antivari (ramadan 983)”, *Studi preottomani e ottomani. Atti del Convegno di Napoli (24-26 Settembre 1974)*, Napoli 1976, s. 106-115, 119-126; B. Dini, “Aspetti del commercio di esportazione dei panni di lana e dei drappi di seta fiorentini in Costantinopoli, negli anni 1522-1531”, *Studi in memoria di Federico Melis*, Pisa 1978, VI, 31-54; A. Michele Piemontese, “I fondi dei manoscritti arabi, persiani e turchi in Italia”, *Gli Arabi in Italia: Cultura, contatti e tradizioni*, Milano 1979, s. 661-688; A. Bausani, “Le coste tos-

canne nel Kitab-ı Bahriye di Piri Reis", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 29-40; *Iturchi da Lepanto a Vienna e oltre* (Biblioteca Nazionale Centrale Firenze), Firenze 1983 (sergi katalogu); M. Luzzatti, "Firenze e l'area toscana", *Comuni e signorie nell'Italia nordorientale e centrale*, Torino 1987, I, 561-828; F. Diaz v.dğr., *Il Granducato di Toscana. I Lorena dalla reggenza agli anni rivoluzionari*, Torino 1987; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, İstanbul 1990, s. 25-27, 66; Halil İnalcık, *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s. 353-355; a.mlf., "Bursa I.: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *TTK Belleten*, XXIV/93 (1960), s. 45-66; E. Lo Sardo, *Tra Greci e Turchi: Fonti diplomatiche italiane sul Settecento ottomano*, Roma 1999, s. 69-71, 165-193; *Medicilerden Savoylara: Floransa Saraylarında Osmanlı Görkemi*, İstanbul 2004; Zeki Sönmez, *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri*, İstanbul 2006, s. 96-108; A. Orlandi, "Oro e monete da Costantinopoli a Firenze in alcuni documenti toscani (secoli XV-XVI)", *Relazioni economiche tra Europa e mondo islamico, secc. XIII-XVIII*, Grassano 2007, II, 981-1004; S. Camerini, "Contributo alla storia dei trattati commerciali fra la Toscana e i Turchi", *Archivio Storico Italiano*, 11/disp., Firenze 1939, s. 83-101; A. Bombaci, "Diplomi turchi del R. Archivio di Stato di Firenze. Lettere da Tunisi a Granduchi di Toscana (1626-1703)", *RSO*, XVIII (1939), s. 199-217; Fr. Babinger, "Fatih Sultan Mehmet ve İtalya" (trc. Bekir Sıtkı Baykal), *TTK Belleten*, XVII/65 (1953), s. 41-82; a.mlf., "Lorenzo de' Medici e la Corte Ottomana", *Archivio Storico Italiano*, CXXI/439 (disp. III, 1963), s. 305-361; Semavi Eyice, "Sultan Cem'in Portreleri Hakkında", *TTK Belleten*, XXXVII/145 (1973), s. 33-37; A. Gallotta, "Diplomi turchi dell'Archivio di Stato di Firenze. Lettere da Algeri ai Granduchi di Toscana (XVII secolo)", *Studi Magrebini*, XI, Napoli 1979, s. 167-205, ek XII tablo; H. Hoshino - F. Mazzaoui, "Ottoman Markets for Florentine Woolen Clothe in the Late Fifteenth Century", *IJTS*, III (1985-86), s. 17-31; F. Cardini, "La Toscana medievale e l'Oriente musulmano", *OM*, XXIV/2-3 (2005), s. 363-365; Mahmut H. Şakiroğlu, "Floransalılar", *DBİst.A*, III, 323-324.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

TOSUNZÂDE ABDULLAH EFENDİ

(bk. ABDULLAH EFENDİ, *Tosunzâde*).

TOSYA

Kastamonu iline bağlı
ilçe merkezi,
tarihî bir kasaba.

Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde yer alır. Şehrin nüvesi, Ilgaz dağlarından çıkarak Devrez çayına ulaşan Kuruçay'ın vadisi ve iki yamacı üzerinde deniz seviyesinden 820 m. yükseklikte kurulmuş, zamanla güneye doğru genişleyip bugünkü devlet karayolu boyunca kadar

yayılmıştır. Kuzey Anadolu fay hattında bulunmasından dolayı tarihî dönemlerde şu andaki yerinde olmayacağı var sayılmakta ve birkaç defa yer değiştirdiği düşünülmektedir. Tosya'nın kuruluşu hakkında kesin bilgi bulunmamasıyla beraber tarihî kalıntılar çok eski devirlere kadar inen bir yerleşim yerine işaret eder. Tosya isminin Bizans döneminden kaldığı ve daha önce Zoaka adını taşıdığı belirtilmektedir. Yine Bizans döneminde görülen Docea'nın Tosya'da yaşayan yerli bir ailenin adı olduğu ve bunların Kastamonu'daki Komnenler'le ilişkilerinin bulunduğu zikredilir.

Tosya yöresinde ilk Türk idaresi, Emîr Dânişmend'e bağlı kumandanlardan Emîr Karategin'in (Karatigin) 475'teki (1082-83) fetihleriyle başlar. 1132 yılı sonlarında Bizans İmparatoru İoannes Komnenos bölgeye gelerek Kızılırmak kenarına kadar uzanan sahayı yağmalattı. Ardından burası Selçuklular'ın doğrudan idaresi altına girdi. Tosya ve çevresi, Türkler'in Anadolu'ya geldiği erken dönemlerden itibaren yoğun bir Türk iskânına sahne oldu. Tosya'nın da için yer aldığı Batı Karadeniz bölümünde Çobanoğulları Beyliği'nin hâkimiyeti başladı. Burası, 1291 yılında bölgeye hâkim olan Şemseddin Yaman Candar'ın Kastamonu'yu alması ile Candaroğulları'na geçti. Candaroğulları'nın Sinop kolunda hüküm süren İsfendiyar Bey, Osmanlılar'a karşı direnemeyeceğini anlayınca elçi göndererek affedilmesini ve Sinop'un kendisine bırakılmasını talep etti. Yapılan görüşme neticesinde Sinop İsfendiyar Bey'e bırakılırken Tosya, Kastamonu, Çankırı ve Kalecik Osmanlılar'a verildi. 1402'de Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra bölgeyi İsfendiyar Bey'e iade etti. Fetret devri yıllarında Osmanlı Devleti'nin eski gücüne kavuşması için yoğun çaba gösteren Çelebi Mehmed'e karşı İsfendiyar ve İsâ beyler Çankırı, Kastamonu, Tosya, Kalecik ve Canik askerlerinden meydana gelen bir ordu ile Ankara'ya başarısız bir sefer yaptılar. Çelebi Mehmed'in baskısıyla İsfendiyar Bey, anlaşmazlığa düştüğü oğlu Kasım Bey'e Ilgaz dağı sınır kabul edilerek Tosya ve Kargı dahil Çankırı ve Kalecik'i vermek zorunda kaldı. Kasım Bey, Osmanlı himayesine girdiğinden buralarda da Osmanlı etkisi arttı.

Candaroğlu Beyliği'nin kesin biçimde Osmanlı hâkimiyetine girmesi Fâtihten Sultan Mehmed zamanında gerçekleşti (1461); Sinop ve Kastamonu ile birlikte Tosya da Osmanlı egemenliğine girdi. Osmanlı idaresi altında Tosya, Bursa-Tebriz İpek yolu üzerinde ticarî ve kültürel yönden önemli

bir kasaba olma özelliğini sürdürdü. Burası hem bir derbent hem doğuya, İran'a yapılan seferlerde bir menzil noktası durumundaydı. Kasaba Ilgaz dağlarının kollarından bir dere içinde kurulduğundan mahalleleri her iki yamaç arasında yer alıyordu.

XVI. yüzyılda Çankırı sancağına bağlı kaza merkezi olan kasabaya ait en erken tarihli tahrir kayıtları burada mahalle bölünmesinden söz etmez. 927 (1521) tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre sancakta toplam 594 hâne mevcuttur. Bunun 576'sı müslüman, on sekizi gayri müslimlerden müteşekkildir. Toplam nüfus 3000'i geçiyordu. 987 (1579) tarihli *Tahrir Defteri*'nde Tosya'nın yirmi dört mahallesi kaydedilmişti. Bunlar Hacı Ali, Câmî-i Şerif, Hoca Fakih, Celâf Efendi, Kargılı, Şeyh, Çifterli, Hacı Kemal, Dere, Hoca İmâd, Hacı Sinan, Ak Mescid, Ahî Mustafa, Emîr Mahmud, Pınarbaşı, Hacı Pîrî, Mescid-i Hoca Mehmed (Caka Hacı), Yeni, Mescid-i Abdi Çelebi, Ahî Sinan, Sevim, Kazancılar, İlyas Bey ve Zimmîyân idi. Sonuncu mahallede gayri müslimler oturuyordu ve altmış sekiz hâne, otuz üç bekâr erkek nüfusa sahipti (yaklaşık 400 kişi). Müslümanlar ise 719 hâne, 139 bekârdan ibaretti (yaklaşık 3600 kişi). Kasabanın toplam nüfusu tahminen 4000'e ulaşmıştı. Bu durum aradan geçen kırk yıla yakın bir sürede nüfusun % 34 nisbetinde arttığını gösterir.

1521'de Tosya'ya bağlı köy sayısı otuz dört, 1579'da kırk üçtür. Arazinin dağlık ve ormanlarla kaplı olması sebebiyle köy yerleşim alanları nisbeten seyrektiler. Toplam köy nüfusu 1521'de 9000, 1579'da 13.500 dolayındaydı. 1769'da şehrin nüfusunun 10.000'e ulaştığı sicil kayıtlarından anlaşılır. 1869'da Çankırı sancağından ayrılarak Kastamonu'ya bağlanan Tosya'nın nüfusu 1869'da 7889 müslüman, 650 gayri müslimden ibaretti. 1879'da 12.000 müslüman, 152 gayri müslim toplam 12.152, 1903'te 25.455 müslüman ve 650 gayri müslim 26.005 idi. Tanzimat döneminde âyanlık müessesesindeki birtakım olumsuzluklar Tosya'da da etkisini gösterdi. Özellikle halka zulmettiği için sadrazamın emriyle görevine son verilen âyanlardan Çolakoğlu Mustafa dikkati çekmektedir. Millî Mücadele döneminde Kastamonu ve Tosya işgal edilmemekle birlikte bölge halkı Kuvâ-yi Milliye'yi desteklemek amacıyla kurulan cemiyetlerle irtibata geçerek burada öncü rolü oynadı.

Tosya'da mevcut kalenin XV. yüzyılda harap durumda olduğu anlaşılmaktadır.